

ELŻBIETA PIWOWARCZYK

FUNDACJE XV-WIECZNYCH OŁTARZY W KOŚCIELE MARIACKIM W KRAKOWIE I ICH UPOSAŻENIE DO ROKU 1529*

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Krakowie (Mariacki), usytuowany w północno-wschodnim narożniku Rynku, od dawna ceniony był jako jeden z najznakomitszych przykładów budowy sakralnych w stylu gotyckim w Polsce. Doczekał się też szeregu opracowań czy to w dziełach ogólnie omawiających dzieje Krakowa i jego sztukę, czy też tematycznych artykułach prezentujących zarówno architekturę kościoła, jak i zachowane w jego wnętrzu zabytki sztuki.

Pomimo sporej ilości publikacji w niewielu z nich uwzględniono wyposażenie wnętrza kościoła Panny Marii w ołtarze w okresie średniowiecza. Zasadniczo można jedynie wskazać na opracowania Mariana Friedberga¹ – z roku 1928 (sygnalizujące fundacje XIV- i XV-wiecznych ołtarzy i wymieniałe altarystów) oraz Edmunda Długopolskiego² – z roku 1906. Zapewne z dokumentów archiwalnych korzystał także autor starszego opracowania, Wilhelm Gąsiorowski³, który omówił fundacje wraz z uposażeniem ołtarzy istniejących w 2. połowie XIX stulecia (uwzględniając legaty z okresu średniowiecza); opracowanie to nie zawiera jednak odwołań do źródeł. Pewną próbę w ukazaniu fundacji ołtarzy podjął też Bolesław Kumor przy okazji omawiania dziejów diecezji krakowskiej do roku 1795⁴. Podstawową jednak dla tego autora stała się – w odniesieniu do kościoła Mariackiego – wizytacja z roku 1711⁵, co też spowodowało ogromne zamieszanie

* Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie tematu średniowiecznych ołtarzy w kościele Panny Marii, uwzględnionego w monografii – zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000. Pierwsza część opracowania, w której zostały omówione fundacje XIV-wiecznych ołtarzy oraz ich uposażenie do roku 1529 ukazała się w: *Charakteria Tito Górski oblata. Studia i rozprawy ofiarowane profesorowi Tytusowi Górskiemu*, Kraków 2003, s. 199–217.

¹ Zob. M. Friedberg, *Założenie i początkowe dzieje kościoła N. Panny Maryi w Krakowie (XIII–XV w.)*, „Rocznik Krakowski” [cyt. dalej: RK] 2:1928 (nadbitka), s. 1–31.

² Zob. E. Długopolski, *Wstęp*, [w:] *Katalog kościoła N.P. Maryi w Krakowie*, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej” 6:1906, s. 1–54.

³ Zob. W. Gąsiorowski, *Kościół Archiprezbiterialny N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1878.

⁴ Zob. B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999.

⁵ Zob. Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie [cyt. dalej: AKMKr], *Acta Visitatio-nis Capituli* 63, p. 1r-113v.

w informacjach z okresu średniowiecza. Natomiast ostatnio ukazała się książka Jerzego Rajmana⁶, w której autor wymienia krakowskie patrocinia ołtarzy w okresie średniowiecza, wśród nich również i w kościele Panny Marii, wskazując na odnoszące się do wezwań zapisy źródłowe. Analizując owe źródła, podkreślić jednak należy, iż zachowane dokumenty miejskie i parafialne nie zawsze zawierają jednoznaczną informację odnośnie do fundacji czy uposażenia istniejących przy altariach ministeriów.

Ważniejsze z dokumentów źródłowych dotyczących kościoła Panny Marii w okresie średniowiecza zostały też opublikowane. Wśród nich zaś – w odniesieniu do interesującego nas tematu – na podkreślenie zasługuje *Liber beneficiorum* Jana Długosza⁷ (wzmiankujące fundatorów ołtarzy oraz uposażenia ministeriów około połowy XV wieku) oraz *Liber retaxationum*⁸ z roku 1529 (odnotowujące uposażenia ministeriów). Natomiast nie doczekała się wydania *Wizytacja kościoła Panny Marii* z roku 1599, której tekst zaginął przetrwawszy jedynie w odpisie Czesława Skowrona⁹. Wiele informacji na temat fundacji ołtarzy, istniejących przy nich altarii i uposażenia ministeriów, odnaleźć można również w dokumentach przechowywanych zarówno w Archiwum Parafialnym kościoła Mariackiego, jak i w Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, czy Archiwum Państwowym miasta Krakowa. Niektóre z przechowywanych w tych archiwach dokumentów zostały wydane drukiem, jak w przypadku ksiąg miejskich¹⁰ czy zamieszczone w wydawnictwach ciągłych z zakresu historii kościoła i historii sztuki¹¹. Większość jednak, szczególnie gdy

⁶ Zob. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 61–68. Autor jednak – jak sam stwierdza – wskazując patrocinia nie podjął próby rozstrzygnięcia, czy odnoszą się one do ołtarza, czy istniejącej przy nim altarii. Zaznaczył tylko, iż wezwanie „występuje przy ołtarzu” (tamże, s. 14), co miejscami znacznie utrudnia identyfikację wezwania ołtarza bądź tylko ministerium. Podobną trudność stanowi umieszczenie informacji odnoszących się do jednakowych patrociniów pod jednym, wspólnym tytułem, co sugerowałoby, iż występują one tylko raz. Tymczasem niektóre z wezwań (np. Wniebowzięcia NPM) pojawiają się kilka razy, zarówno jako wezwania ołtarzy, jak i altarii i związanych z nimi ministeriów.

⁷ Zob. [J. Długosz], *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* [cyt. dalej: LB], t. 2, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 2–5.

⁸ Zob. *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z r. 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968.

⁹ Zob. *Wizytacje krakowskie 1599*, oprac. C. Skowron, cz. 2, s. 260–385 [maszynopis w posiadaniu autora].

¹⁰ Zob. m.in.: *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa* [cyt. dalej: KDK], t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława* [cyt. dalej: KKK], t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883; *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400* [cyt. dalej: NKiRMK], cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, J. Szujski, Kraków 1877–1878.

¹¹ Zob. m.in.: *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej* [cyt. dalej: ZDKK], cz. 1–2, wyd. S. Kuraś, Lublin 1965–1973; *Cracovia artificum 1300–1500* [cyt. dalej: CA 1], wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1917 (*Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce*, t. 4); *Cracovia artificum 1501–1550* [cyt. dalej: CA 2], wyd. J. Ptaśnik, z 1: Kraków 1936, z 2: Kraków 1937, z 3: Kraków 1948 (*Źródła do historii sztuki i cywilizacji w Polsce*, t. 5); *Cracovia artificum. Suplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki z archiwów kurialnych i kapitułnych w Krakowie 1433–1440*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1988 [cyt. dalej: CA Supl. 1433–1440]; *Cracovia artificum. Suplementa. Krakowskie środowisko artystyczne czasów Wita Stwosza*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1990 [cyt. dalej: CA Supl.Kr].

chodzi o dokumenty przechowywane w Archiwum Parafialnym kościoła Mariackiego, jak do tej pory, nie została bliżej opracowana. Tymczasem, zestawiając zawarte w nich informacje, możliwym staje się ukazanie wyposażenia wnętrza kościoła Panny Marii w ołtarze w XV wieku wraz z uposażeniem istniejących przy altariach ministeriów.

FUNDACJE OŁTARZY W 1. POŁOWIE XV WIEKU

Już w poprzednim, XIV stuleciu kościół Panny Marii uzyskał znaczne wyposażenie wnętrza w ołtarze, których pod koniec tego stulecia było – wraz z ołtarzem głównym – jedenaście¹². Kolejne legaty uczynione na fundację nowych ołtarzy napłynęły w 1. połowie XV stulecia.

Jako jeden z pierwszych sprawiono jeszcze przed rokiem 1419 ołtarz poświęcony Św. Marii Magdalenie (S. Mariae Magdalenae), ustawiony przy środkowym filarze południowej nawy¹³. W tym bowiem roku (1419) przy owym ołtarzu, z legatu Jakuba Rolle, uposażono I ministerium¹⁴; powiększone zostało zapisem Mikołaja Rolle de Vgest w roku 1425¹⁵. Według Jana Długosza, patronat nad owym I ministerium altarii ku czci św. Marii Magdaleny, Marty i Łazarza, sprawowali rajcy krakowscy, którzy też prezentowali na stanowisko altarysty jednego z wikarych kościoła Panny Marii; z ich zapewne wyboru altarystą był wówczas Grzegorz z Sącza¹⁶. Natomiast II ministerium przy ołtarzu Św. Marii Magdaleny, zwanym również Męki Pańskiej (Passionis Domini), legowano zapisem testamentowym Mikołaja Zatorskiego; erygowane w roku 1521, uposażone zostało czynszem rocznym 12 grzywien zabezpieczonym na dobrach Chełm¹⁷. Istnienie przy ołtarzu Św. Marii Magdaleny dwóch ministeriów potwierdzono również w *Liber retaxationum* z roku 1529. Odnotowano w niej, iż altarystą I ministerium był Jan Cerdonis z Krakowa, altaria zaś uposażona była na wsiach Pieczongi i Strzelce. Natomiast altarystą II ministerium był Mikołaj z Krakowa, czerpiący z racji funkcji uposażenie z dóbr Chełm¹⁸.

Drugim, ufundowanym również przed rokiem 1419, był ołtarz Św. Benedykta (S. Benedicti), który ustawiono przy ścianie północnej nawy bocznej, po-

¹² Zob. E. Piwowarczyk, *Fundacje XIV-wiecznych ołtarzy w kościele Mariackim w Krakowie i ich uposażenie do roku 1529*, [w:] *Charisteria Tito Górski...*, dz. cyt., s. 199–217.

¹³ Zob. t a ż, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 142; por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 65 (autor wzmiankuje jednak pierwsze źródło odnośnie do tego ołtarza dopiero z roku 1433). Zob. też: B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 543, tabela 81. Bolesław Kumor datuje jednak fundację ołtarza ku czci Męki Pańskiej i św. Marii Magdaleny na przed rokiem 1470; na ten sam czas wskazuje również uposażenie przy altarii I ministerium z fundacji jakiegoś mieszczanina krakowskiego. Wymieniony jednak przez Kumora ołtarz z podwójnym wezwaniem to w rzeczywistości dwa różne ołtarze, chociaż ustawione przy tym samym filarze kościoła.

¹⁴ Zob. KDK 2, nr 406.

¹⁵ Zob. tamże, nr 510.

¹⁶ Zob. LB 2, s. 3.

¹⁷ Zob. Archiwum Parafialne kościoła Mariackiego [cyt. dalej: APkM], dypl. nr 96 (166, 167), 97(168, 169, 170); por. tamże, vol. 45, fasc. A. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, s. 543, tabela 81 (autor wymienia jednak jako fundatora uposażenia II ministerium Michała Zatorskiego).

¹⁸ Zob. *Księga dochodów...*, s. 121, 138; por. *Wizytacje...*, s. 330–332.

między wejściami do kaplicy Św. Marka a kruchtą¹⁹. Według przekazu Jana Długosza, patronat nad I ministerium tego ołtarza, altarii ku czci św. Benedykta, znajdował się w posiadaniu rajców krakowskich. Zamianowali oni na to stanowisko Jana z Oświęcimia, doktora dekretów, czerpiącego uposażenie z racji funkcji z dóbr Oświęcim²⁰. II ministerium przy tym ołtarzu ufundowane zostało w roku 1481 z zapisu Zaifreda, rajcy krakowskiego, który też uposażył je na wsi Witowice²¹. Natomiast w roku 1502, na mocy zapisu Macieja Mydlarza i Jana Russka, mieszczan krakowskich, wykonawców testamentu Jakuba „de Bambelno”, uposażono przy ołtarzu Św. Benedykta III ministerium altarii ku czci św. Fabiana i Sebastiana; erygowane w roku 1505 uposażone zostało czynszem rocznym 20 grzywien zabezpieczonym na dobrach Marchocice i Morsko (Mokrsko)²². W roku 1529 altarystą tego ministerium był Marek z Kurzelowa, czerpiący nadal z racji funkcji uposażenie ze wsi Marchocice i Mokrsko. Natomiast II ministerium, którego altarystą był „de Hazlach”, uposażały dobra wsi Witowice²³.

Prawdopodobnie też w początkach lat dwudziestych XIV stulecia, jeszcze przed rokiem 1423 sprawiono do kaplicy w przyziemiu wieży północnej nowy ołtarz ku czci św. Stanisława (S. Stanislai)²⁴; altarystę bowiem ołtarza pod takim

¹⁹ Zob. J. Rajman, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 62. Jerzy Rajman podaje też – jako pełne – wezwanie ołtarza: św. Benedykta Opat, Modesta, Sebastiana i Fabiana, Zofii i Korduli. Wydaje się jednak, iż jest to wezwanie któregoś z ministeriów, ołtarz zaś jako taki poświęcony był tylko Św. Benedyktowi – por. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 145. Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 547. Bolesław Kumor wzmiankuje jednak omawiany ołtarz jako Śś. Floriana i Sebastiana Męczenników oraz Benedykta Opat i datuje jego wykonanie na przed rokiem 1470; wówczas też miano uposażyć przy nim I ministerium. Na innym miejscu swojego opracowania wskazuje również na inny ołtarz Śś. Benedykta i Mikołaja, jako sprawiony na początku XVI wieku, tabelę zaś wyliczającą istniejące przy nim ministeria tytułuje: „ministeria w kaplicy Śś. Benedykta i Mikołaja” – zob. tamże, s. 553, tabela 91. Nie była to oczywiście kaplica, lecz ołtarz, podane zaś w tabeli uposażenia ministeriów odnoszą się do ołtarza Św. Benedykta – zapisanego przez Kumora jako Śś. Floriana i Sebastiana. Nigdy też w kościele Mariackim nie było ołtarza ufundowanego ku czci św. Floriana, był natomiast sprawiony przed rokiem 1529 ołtarz ku czci św. Fabiana i Sebastiana.

²⁰ Zob. LB 2, s. 5. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 547. Tam też Bolesław Kumor podaje dwie daty uposażenia I ministerium: przed rokiem 1470 oraz w roku 1481 przez Zeifreda rajcę krakowskiego; ministerium to uposażał czynsz 12 grzywien zabezpieczony na jątce rzeźniczej Lorenga na Kleparzu. W innym też miejscu (zob. tamże, s. 553, tabela 91) datuje uposażenie I ministerium na rok 1512.

²¹ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 553, tabela 91. Wprawdzie Bolesław Kumor nie podaje ani daty fundacji, ani fundatora uposażenia II ministerium, wskazuje natomiast, iż opiewało ono na 12 grzywien.

²² Zob. APkM, dypl. nr 76(134 i 135), 80(139). Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 553, tabela 91. Tam też Bolesław Kumor wzmiankuje jako fundatora uposażenia III ministerium altarii ku czci św. Benedykta, Fabiana i Sebastiana – Mikołaja Czipsara (Pelcza), rok zaś fundacji ustala na 1418.

²³ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 117, 168; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 350–353.

²⁴ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 132; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 66 (gdzie autor wspomina pod rokiem 1423 kaplicę Św. Stanisława, dziesięć lat zaś później (1433) altarię ołtarza Św. Stanisława). Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 556–557. Co prawda Bolesław Kumor wymienia ołtarz Św. Stanisława Biskupa i Męczennika, aczkolwiek przy okazji omawiania ołtarza Św. Katarzyny. Na innym też miejscu wzmiankuje nieznany ołtarz w kaplicy Słowikowskich (a zatem właśnie ołtarz Św. Stanisława), przypisując mu I ministerium odnoszące się do ołtarza Św. Katarzyny.

wezwaniami – w osobie niejakiego Andrzeja z Biecza – zapisano w dokumencie z roku 1423²⁵. I ministerium przy ołtarzu Św. Stanisława erygował biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki w roku 1432²⁶. Według Jana Długosza, patronat nad I ministerium altarii ku czci śś. Stanisława i Wacława należał do rajców krakowskich, którzy także uposażali altarię; z ich zapewne prezenty altarystą był wówczas niejaki Eulogiusz²⁷. Rajcy krakowscy uposażali też altarię w roku 1529, kiedy to altarystą był Kraus (Mikołaj, magister artium)²⁸.

Kolejny ołtarz, dedykowany ŚŚ. Szymonowi i Judzie Apostołom (Sanctis Simoni et Judae Apostolis), sprawiono jeszcze przed rokiem 1425, ustawiając go przy trzecim filarze (licząc od prezbiterium) po stronie północnej nawy²⁹. W tym bowiem roku (1425) w dokumentach odnotowano altarystę tego ołtarza w osobie niejakiego Mikołaja Seyfrida³⁰. II ministerium przy ołtarzu ŚŚ. Szymona i Judy ufundowano na mocy zapisu testamentowego Jana Stolle (z Głogowa na Śląsku) z roku 1454³¹. Uposażono je w roku 1460 na czynszu wyderkaufowym z Jasienia, patronat zaś nad ołtarzem otrzymali spadkobiercy Jan Swedniczara; na stanowisko altarysty zamianowano wówczas magistra Jana Zaszkowskiego³². W wyniku tych zmian Jan Długosz odnotował w *Liber beneficiorum* istnienie przy ołtarzu ŚŚ. Szymona i Judy dwóch ministeriów. Prawo mianowania na jedną altarię przysługiwało rajcom krakowskim i oni też uposażali ją z kasy miejskiej; z ich zapewne wyboru altarystą był wówczas Hieronim Wolff. Drugą altarią rozporządzał Swedniczar i była ona uposażona „in villa” (Jasień)³³. W roku 1473 ołtarz ŚŚ. Szymona i Judy znajdował się też pod patronatem Mikołaja z Białego Zamku³⁴. Natomiast jeszcze przed rokiem 1529 uposażono III ministerium przy tym ołtarzu, którego istnienie zanotowano w *Liber retaxationum*. W roku 1529 altarystą III ministerium był bliżej nieokreślony doktor dekretów, czerpiący uposażenie z racji funkcji ze wsi Dalewice. Altarystą I ministerium był Stanisław z Łowicza, który czerpał uposażenie z żup wielickich, altarystą zaś na nowo uposażonego II ministerium – Wincenty z Krakowa; altaria II ministerium uposażona była na Okocimiu³⁵.

²⁵ Zob. KDK 2, nr 506.

²⁶ Zob. APkM, vol. 61, fasc. 192, nr 5.

²⁷ Zob. LB 2, s. 4.

²⁸ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 55; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 341–342.

²⁹ Zob. E. Piwoń i R. C. z y k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 142; por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 67. Jerzy Rajman wymienia jednak jako pierwsze źródło odnoszące się do tego ołtarza dokument z roku 1470, fundatora zaś upatruje w osobie Mikołaja Schonbergera, notariusza królowej i miejskiego. Ów zaś był jedynie egzekutorem testamentu Jana Stolle notariusza miejskiego, który uposażył II ministerium. Zob. też: B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 547, tabela 85 (tam też autor datuje fundację ołtarza na przed rokiem 1475, uposażenie zaś I ministerium na rok 1440 (!)).

³⁰ Zob. KDK 2, nr 509.

³¹ Zob. tamże, nr 439.

³² Zob. tamże, nr 452. Por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 67 (autor jednak myli fundację ministerium z fundacją ołtarza); zob. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 547, tabela 85 (tam też autor datuje fundację uposażenia II ministerium przez Jana Stolle na przed rokiem 1470).

³³ Zob. LB 2, s. 4.

³⁴ Zob. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 67.

³⁵ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 159, 183, 304. Zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 339–341.

Z kolei w roku 1430 w źródłach zapisano już informację o uposażeniu czynszem rocznym 10 grzywien, sumptem Piotra Edlingera, I ministerium altarii ku czci śś. Tomasza Apostoła, Tomasza z Akwinu i Tomasza z Kantuarijskiego, przy ołtarzu poświęconemu Św. Tomaszowi Apostołowi (S. Thomee Apostoli); altarystą był wówczas (do 1440) niejaki Jan Hesse³⁶. Ołtarz ten istniał zatem przed wspomnianym rokiem 1430, będąc ustawionym przy południowej nawie bocznej, pomiędzy trzecim a czwartym oknem (licząc od prezbiterium)³⁷. Dziesięć lat później (1440) patronat nad ołtarzem sprawował – razem z Piotrem Edlingerem – Mikołaj Proczkinhan³⁸. Natomiast w czasie spisywania *Liber beneficiorum* patronat nad ołtarzem Św. Tomasza należał już do Langstanowej z Krakowa i jej babki, altarystą zaś był Jan, proboszcz z Wolborza³⁹. Kolejne, II ministerium przy ołtarzu Św. Tomasza ufundowano jeszcze przed rokiem 1529. Według zapisu w *Liber retaxationum* z roku 1529, uposażone było na jednej jatce rzeźniczej oraz wójtostwie z Kazimierza i jednej jatce rzeźniczej w Krakowie. Natomiast altarysta I ministerium, którym był wówczas doktor dekretów Filip, czerpał uposażenie z racji funkcji z czynszu z domu Jana Hallera (drukarza)⁴⁰.

Dwa lata później (1432) świątynia wzbogaciła się o następny ołtarz, który ustawiono przy południowej ścianie nawy bocznej, pomiędzy pierwszym a drugim oknem (licząc od prezbiterium)⁴¹. Ufundowano go z zapisu Piotra Kaldenberga, a jego erygowania ku czci Nawiedzenia NPM (Visitationis B.M.V.) dokonał w roku 1433 biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki⁴². Zgodnie z zapisem Jana Długosza w *Liber beneficiorum*, patronat nad tym ołtarzem sprawowała niejaka Katarzyna z Krakowa ze swoimi przyjaciółmi, a uposażenie altarii, której altarystą był Jan Creydlar z Krakowa, czerpano ze wsi Karniów⁴³. Być może jednak, iż uposażenie tej altarii już pod koniec XIV wieku zanikło, jako że nie odnotowano takowego w *Liber retaxationum* z roku 1529.

Jeszcze około roku 1433 wykonano też ołtarz poświęcony Św. Annie (S. Annae), ustawiony przy trzecim filarze południowej nawy (licząc od prezbite-

³⁶ Zob. KDK 2, nr 414.

³⁷ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 142; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 67.

³⁸ Zob. KDK 2, nr 533.

³⁹ Zob. LB 2, s. 3.

⁴⁰ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 193–194, 127; zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 317–318. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 539, tabela 76 (gdzie autor datuje fundację uposażenia II ministerium na rok 1519).

⁴¹ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 142–143; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 66. Jerzy Rajman odczytuje też pod rokiem 1433 pełne wezwanie ołtarza: Nawiedzenia NPM, Śś. Jana i Pawła Męczenników, Leonarda, Ludwika Króla, Hipolita, Władysława, Pantaleona, Stanisława, Klary, Agnieszki, Apolonii, Łucji, Praksedy i Petroneli. Wydaje się jednak, iż święci ci odnoszą się do wezwania altarii I ministerium, a zatem tylko pośrednio do ołtarza Nawiedzenia NPM. Wśród dokumentów dotyczących patrocinium Nawiedzenia NPM Rajman podaje również pod rokiem 1519 informację o ołtarzu Nawiedzenia NPM w kaplicy Waltka. Tam zaś znajdował się ołtarz Męki Pańskiej, a kaplica wystawiona została tylko na wzór kaplicy poświęconej Zwiastowaniu NPM fundacji Teodoryka Weinricha. Natomiast Bolesław Kumor (w: *Dzieje...*) ołtarza Zwiastowania NPM nie wymienia, w jego zaś miejsce wzmiankuje – zgodnie z wizytacją z roku 1711 – późniejszy ołtarz Poczęcia NPM.

⁴² Zob. ZDKK 2, nr 319, 320, 322.

⁴³ Zob. LB 2, s. 3.

rium)⁴⁴. W dokumencie zaś z roku 1437 zapisano: „Nicolao Petri molendinatoris de Nebirdorff alias Nebrowicz Wratislaviensis dyocesis altaris s. Anne in ecclesia S. Marie in Cracovia siti”⁴⁵. Według Jana Długosza, patronat nad I ministerium tego ołtarza, altarii ku czci św. Anny, należał do rajców krakowskich, z ich zaś wyboru altarystą był niejaki „Slupensky”; uposażenie altarii czerpano z czynszów z domów krakowskich⁴⁶. W roku 1529 przeniesiono też z altarii bytomskiej (1530) uposażenie dla altarysty II ministerium przy tym ołtarzu⁴⁷. Funkcję altarysty II ministerium objął Józef z Krakowa, czerpiący z racji funkcji uposażenie ze wsi: Czyżyny, Prandocin i Kacice oraz Polikarcice i Karniowice. Natomiast I ministerium uposażali rajcy krakowscy, altaria zaś znajdowała się pod patronatem przeora klasztoru mogińskiego Erazma; altarystą tego ministerium był wspomniany Józef z Krakowa⁴⁸.

Z kolei, najprawdopodobniej jeszcze w 1. ćwierci XV stulecia sprawiono ołtarz Św. Krzyża (S. Crucis), ustawiony przy wschodniej ścianie południowej nawy bocznej⁴⁹. Już bowiem w roku 1439 ksiądz Jan Stolle (z Głogowa na Śląsku), spisując swój pierwszy testament wyraził życzenie, aby ustanowiono z jego funduszu m.in. osobną altarię przy ołtarzu Św. Krzyża⁵⁰. Ołtarz ten zatem istniał przed rokiem 1439 i posiadał prawdopodobnie uposażone I ministerium. W późniejszym jednak czasie ksiądz Stolle odwołał testament, a w jego miejsce spisał (1454) nowy⁵¹. Na jego to właśnie mocy uposażono m.in. II ministerium przy ołtarzu Św. Krzyża, nad którym patronat powierzono Janowi Swedniczarowi i Mikołajowi Schonbergowi. W związku jednak ze śmiercią nie tylko księdza Stolle, ale i Jana Swedniczara, zatwierdzenie uposażenia II ministerium nieco się odwlekło, a w konsekwencji sporów uposażono go w roku 1460 czynszem z Okocimia i Jasienia⁵².

⁴⁴ Zob. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 62 (J. Rajman jednak wzmiankuje o altarii i kaplicy ŚŚ. Anny i Elżbiety); por. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 143.

⁴⁵ CA Supl. 1433–1440, nr 177, s. 89.

⁴⁶ Zob. LB 2, s. 4. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 543, tabela 80 (co prawda autor nie podaje wezwania ołtarza, wskazuje niemniej na istnienie przy nim altarii z uposażonym I ministerium, z fundacji jakiegoś mieszczanina).

⁴⁷ Zob. APKM, dypl. nr 103(176); por. *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1530–1533*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1986 (*Źródła do dziejów Wawelu*, t. 11, cz. 2), nr 475. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 543, tabela 80 i s. 527, tabela 68 – to samo uposażenie ministerium wzmiankuje bowiem Bolesław Kumor również przy ołtarzu głównym. Tymczasem uposażenie to jeszcze w roku 1529 należało do altarysty ołtarza Św. Anny i dopiero w późniejszym okresie zostało przeniesione do ołtarza głównego.

⁴⁸ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 166, 166–167, 470; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 327–330.

⁴⁹ Zob. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 143; por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 64. Zob. też: B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 530. Bolesław Kumor upatruje jednak fundatora ołtarza Św. Krzyża w osobie Jana Stolle, który uposażył tylko II ministerium przy istniejącym wcześniej ołtarzu.

⁵⁰ Zob. CA I, nr 344.

⁵¹ Zob. KDK 2, nr 439. Por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 64. Według Jerzego Rajmana ołtarz ten był w roku 1455 na nowo ufundowany i erylowany. W roku zaś 1471 miał zostać (po raz drugi?) ufundowany przez Mikołaja Schonberga, notariusza królowej i miejskiego.

⁵² Zob. KDK 2, nr 452. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 531, tabela 72 (tam też Bolesław Kumor przypisuje fundacji Jana Stolle dwa ministeria. Drugie ze wskazanych przynależało jednak do ołtarza Św. Szymona i Judy).

Istnienie przy ołtarzu Św. Krzyża dwóch ministeriów potwierdził również Jan Długosz w *Liber beneficiorum*, gdzie odnotował, iż pierwszego altarystę wybierali rajcy krakowscy, którzy też uposażali altarię na czynszach z domów krakowskich; z ich zapewne wyboru altarystą był wówczas Jan Czeyskyendorff z Krakowa. Na drugą altarię, uposażoną na wsi Piasek, prezentowali altarystę fundator oraz notariusz miasta ze swoimi sukcesorami; z ich zapewne wyboru altarię posiadał (od 1460) niejaki Bernard⁵³. Kolejne uposażenie altaryści ołtarza otrzymali z zapisu Jana Berga w roku 1480, natomiast już w roku 1488 Barbara Knollówna, jako jedyna spadkobierczyni swojego ojca Mikołaja Knolla, ofiarowała patronat nad II ministerium ołtarza Św. Krzyża klasztorowi bernardynek św. Agnieszki⁵⁴. Sześć lat później patronat nad I ministerium tego ołtarza nadal sprawowali rajcy krakowscy, którzy prowadzili sprawę przeciwko Tomaszowi Potrzebie i jego żonie Barbarze o zaległości w płaceniu uposażenia dla altarysty, zabezpieczonego na czynszu z domu przy ulicy Szewskiej; altarystą był wówczas Jan Galhart, proboszcz z Szebni⁵⁵. Natomiast już w początkach następnego stulecia, w roku 1529, I ministerium ołtarza Św. Krzyża uposażały czynsze z domów przy ulicach: Mikołajskiej, św. Szczepana, Szewskiej oraz z Rybitw, Czarnej Wsi i ogrodów Ślakerowej; altarystą był wówczas Stanisław Słupski. Natomiast altarystą II ministerium był Stanisław z Krakowa czerpiący z racji funkcji uposażenie ze wsi Jasień⁵⁶.

Zapewne mniej więcej w tym samym czasie (przed 1440) co ołtarz Św. Krzyża, ufundowano ołtarz dedykowany Św. Agnieszce (S. Agnetis), który ustawiono przy ścianie północnej bocznej nawy, między wejściami do kruchty a kaplicy Bożego Ciała⁵⁷. W roku 1440 odnotowano już w źródłach altarystę tego ołtarza, którym był Maciej Peyzer; trzy lata później (1443) na stanowisku tym zapisał w dokumentach Klemensa z Będzina⁵⁸. W roku 1444 zanotowano też fundację uposażenia altarii na mocy testamentu Piotra Hirsberga (Hersberga, Herschberka), który patronat nad ołtarzem darował Piotrowi Oleatorowi, egzekutorowi swojego testamentu⁵⁹. Wkrótce jednak patronat nad ołtarzem Św. Agnieszki przeszedł na Mikołaja Cromera i jego potomków, jako że takowych patronów zapisał Jan Długosz w *Liber beneficiorum*⁶⁰. Zapewne z ich właśnie prezenty altarystą był (1468) Mikołaj Skoczek, po którym najprawdopodobniej stanowisko to objął (1481)

⁵³ Zob. LB 2, s. 3.

⁵⁴ Zob. CA Supl.Kr, s. 79.

⁵⁵ Zob. CA 1, nr 1172. Jana Galharta zastępował Jakub Wallendorf.

⁵⁶ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 119, 156; zob. też: APKM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 305–308.

⁵⁷ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 143–144; por. J. Rajman, *Średnio-wieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 61 (gdzie autor wymienia jako pierwsze źródło odnoszące się do owego ołtarza dokument z roku 1444). Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 554. Boleśław Kumor wskazuje również – opierając się na bulli papieskiej z 21 IV 1400 roku – na fundację ołtarza przed rokiem 1400. W dalszej jednak części opracowania (tamże, s. 560) sam nawiązuje do owego dokumentu podając inną datę dzienną jego wystawienia (27 IV) i wzmiankuje tym razem ołtarz ŚŚ. Trzech Króli.

⁵⁸ Zob. M. Friedberg, *Założenie...*, dz. cyt., s. 28, przyp. 1; por. J. Rajman, *Średnio-wieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 61.

⁵⁹ Zob. KDK 2, nr 544. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 536 (gdzie autor łączy altarię z ołtarzem Męki Pańskiej w kaplicy Michała Czirli).

⁶⁰ Zob. LB 2, s. 5.

Marcin Ryncza⁶¹. Formalne jednak erygowanie I ministerium altarii ku czci św. Elżbiety nastąpiło dopiero w roku 1483⁶², ponownego zaś uposażenia dokonano zapisem Mikołaja Kozy z roku 1493⁶³. II ministerium przy tym ołtarzu, altarii ku czci św. Agnieszki, Perpetuy i Felicity, Piotra z Werony, a także Jana i Pawła Męczenników, ufundowane zostało na mocy zapisu testamentowego (1493) Mikołaja Jedwata, mieszczanina krakowskiego, przez wykonawców jego testamentu Macieja Bednarza z Myślenic i Stanisława Jedwata z Krakowa. Erygowano je w roku 1494, altaria zaś uposażona została czynszem rocznym 12 grzywien zabezpieczonym na dochodach z wójtostwa w Myślenicach⁶⁴; altarystą zamianowano (prawdopodobnie już w roku 1494, jako że wówczas odnajdujemy o nim wzmiankę) Piotra z Brzeska⁶⁵. Natomiast jeszcze w roku 1504 uposażono ponownie, z zapisu Jana Wielogłowskiego, I ministerium przy ołtarzu Św. Agnieszki⁶⁶. W roku 1529 altaria ta uposażona była na dobrach klasztoru Św. Andrzeja, natomiast altarystą II ministerium był w owym czasie Bartłomiej Gątkowski, czerpiący z racji funkcji uposażenie z Myślenic⁶⁷.

Kolejny ołtarz do kościoła, ku czci Wniebowzięcia NPM (Assumptionis S. Mariae Virginis Gloriose), sprawiono przed rokiem 1443 z zapisu niegdyśszego krawca królowej i rajcy krakowskiego (1441–1442) Piotra z Pyzdr⁶⁸; ustawiono go najprawdopodobniej przy pierwszym filarze nawy południowej (licząc od prezbiterium)⁶⁹. Ołtarz ten erygowany został w roku 1443 i wówczas też uposażono przy nim, z zapisu wspomnianego Piotra, czynszem rocznym 12 grzywien zabezpieczonym na żupach wielickich, I ministerium altarii ku czci Wniebowzięcia NPM i ŚŚ. Hieronima, Piotra i Pawła, Dziesięciu Tysięcy Męczenników, Katarzyny, Barbary i Petroneli⁷⁰. Uposażenie to istniało również w połowie XV wieku, kiedy to altarysta I ministerium czerpał uposażenie z racji funkcji z żup i cła z ro-

⁶¹ Zob. M. Friedberg, *Założenie...*, dz. cyt., s. 28, przyp. 1.

⁶² Zob. APkM, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 554. Wprawdzie Bolesław Kumor nie podaje ani daty, ani fundatora owego uposażenia, określa go jednak na 8 grzywien rocznego czynszu. W dalszej też części opracowania nazywa to ministerium ołtarzem Św. Elżbiety.

⁶³ Zob. CA 1, nr 1131.

⁶⁴ Zob. APkM, dypl. nr 62(119), 63(121), 66(124); por. tamże, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 554. Tam też Bolesław Kumor, pisząc o II ministerium, podał – jakby to było to samo – erygowanie ołtarza na rok 1533. Jak się jednak zdaje, miał na myśli erygowanie ministerium, choć i ta data jest błędna.

⁶⁵ Zob. M. Friedberg, *Założenie...*, dz. cyt., s. 28, przyp. 1.

⁶⁶ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A. Zob. też: J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 61.

⁶⁷ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 180, 346; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 353–354.

⁶⁸ Zob. ZDKK 2, nr 430. Ów Piotr zapisał też w swoim testamentie na rzecz kościoła Panny Marii 20 grzywien – zob. APkM, dypl. nr 30(59).

⁶⁹ Zob. E. Piwoń, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 144; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 68. Jerzy Rajman odczytał też pełne wezwanie ołtarza: Wniebowzięcia NPM, ŚŚ. Hieronima, Piotra, Pawła, 10 Tysięcy Męczenników, Katarzyny, Barbary i Petroneli. Wezwania tych świętych odnoszą się jednak do altarii I ministerium, a tym samym tylko pośrednio do wezwania ołtarza ku czci Wniebowzięcia NPM. Natomiast Bolesław Kumor (w: *Dzieje...*) ołtarza Wniebowzięcia NPM nie wymienia, podając tylko uposażenie przez Piotra z Pyzdr II ministerium altarii Wniebowzięcia NPM przy ołtarzu Św. Aleksego – zob. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 542, tabela 79.

⁷⁰ Zob. APkM, dypl. nr 31(60) [druk: ZDKK 2, nr 443].

gatk; patronat nad altarią sprawowali wówczas wspólnicy Jakuba Szwinczara z Krakowa⁷¹. W późniejszym jednak czasie, w początkach XVI stulecia (ok. 1508) uposażenie to przeniesiono na altarię II ministerium ołtarza w kaplicy Św. Marka (obecnie Św. Wawrzyńca)⁷², stąd też nie odnotowano go w roku 1529.

Natomiast jeszcze przed rokiem 1446 uposażono II ministerium przy – istniejącym już około roku 1433⁷³ – ołtarzu Zwiastowania NPM (Annuntiationis B.M.V.), ustawionym przy tęczy po stronie północnej nawy bocznej⁷⁴. Na mocy zapisu testamentowego Jana Plesznera z roku 1446 uposażone ono zostało czynszem rocznym 8 grzywien czeskich zabezpieczonym na wójtostwie zatorskim; zapis Plesznera na II ministerium altarii ku czci Wniebowzięcia NPM zatwierdził wikariusz generalny krakowski Jan ze Lgoty (Jan Elgot)⁷⁵. Również w czasach Jana Długosza ołtarz ten miał dwa ministeria. Altarystą I ministerium, uposażonego na Uszycach, był Mikołaj Langmiter, który również sprawował patronat nad altarią. Natomiast prawo prezenty na II ministerium przysługiwało Marcinowi Byeczsky wraz z siostrą i on też był altarystą, czerpiąc uposażenie z racji funkcji z dóbr Zator⁷⁶. I ministerium ponownie uposażono jeszcze w roku 1471, z zapisu braci Wątróbków: Stanisława (kasztelana sandeckiego) i Jana (kanonika krakowskiego), którzy złożyli na ten cel obligację opiewającą na 400 złotych węgierskich, poniesioną z dóbr Luborzyce i zabezpieczoną na wszystkich dochodach miasta Ujścia⁷⁷. Natomiast uposażenie II ministerium przy tym ołtarzu, altarii ku czci św. Jana Chrzciciela i Barbary, zostało przeniesione z kaplicy Św. Barbary, gdzie było legowane zapisem testamentowym Hanka Bartha z roku 1402; uposażone było wówczas na Garbarach i Nowej Wsi⁷⁸. W roku zaś 1482, z zapisu Pawła Nayburgera (Neubirgera), uposażono również III ministerium przy ołtarzu Zwiastowania NPM⁷⁹. Wkrótce jednak ministeria te (II i III) zanikły, jako że w *Liber retaxationum* z roku 1529 odnotowano tylko uposażenie I ministerium, którego altarysta – Jan z Krakowa – czerpał uposażenie z dóbr Ujścia⁸⁰.

Przed rokiem 1446 sprawiono też nowy ołtarz do kaplicy międzywieżowej Bractwa Wniebowzięcia NPM⁸¹. W tym bowiem roku niejaki Bartłomiej Prusko-

⁷¹ Zob. LB 2, s. 4.

⁷² Zob. APkM, dypl. nr 31(60), zapis na dokumencie *in dorso* z XVII wieku.

⁷³ Zob. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 68.

⁷⁴ Zob. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 144–145.

⁷⁵ Zob. APkM, dypl. nr 33(64) [druk: ZDKK 2, nr 490].

⁷⁶ Zob. LB 2, s. 5. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 558, tabela 93 (autor jednak upatruje fundatorów I ministerium w osobach Stanisława i Benigny Reynierów, zapis zaś uposażenia wskazuje na przed rokiem 1470).

⁷⁷ Zob. APkM, dypl. nr 49(87); por. tamże, vol. 45, fasc. A.

⁷⁸ Zob. tamże, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, s. 361. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 558, tabela 93 (gdzie autor wskazuje na fundatora II ministerium w osobie Hanka Bartulfa).

⁷⁹ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 559, tabela 93 (autor wymienia jednak nazwisko fundatora w brzmieniu: Nauberger, nie podając daty fundacji).

⁸⁰ Zob. *Księga dochodów...*, s. 145; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 360–363.

⁸¹ Zob. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocina...*, dz. cyt., s. 68. Jerzy Rajman odwołuje się też do dokumentu z roku 1440, w którym wzmiankowany jest ów ołtarz ku czci: Wniebowzięcia, Niepokalanego Poczęcia, Narodzenia, Nawiedzenia, Oczyszczenia, Zwiastowania NPM, św. Jana Chrzciciela, 11 Tysięcy Świętych Dziewic i św. Marii Magdaleny. Tak poszerzone wezwanie odnosi się jednak do wezwania altarii I ministerium przy ołtarzu Wniebowzięcia NPM, a zatem tylko pośrednio do patrocinium ołtarza.

nis zrzekł się prawa patronatu nad altarią przy tym ołtarzu na rzecz owego Bractwa⁸². Istnienie ołtarza Wniebowzięcia NPM potwierdził również Jan Długosz w *Liber beneficiorum*, który co prawda wezwanie zapisał w sposób nieczytelny, niemniej zanotował, iż znajdował się on „in lectorio seu in choro fratrum”, a prawo patronatu należało do Bractwa Wniebowzięcia NPM. Według tego też historia I ministerium przy ołtarzu Wniebowzięcia NPM uposażały czynsze z domów krakowskich, altarystą zaś był „doctor Clemens”⁸³. Patronat Bractwa utrzymał się jeszcze pod koniec XV wieku, w roku zaś 1501 starsi zamianowali altarystą Jana Salomona, scholastyka gnieźnieńskiego i kanonika krakowskiego⁸⁴. W roku 1518 odnotowano też w dokumentach zapis dla Jana Salomona, altarysty ołtarza Wniebowzięcia NPM w kaplicy „na chórze”, z konsekwencją przynależności do każdorazowego altarysty tego ołtarza – a zatem uposażenie I ministerium, opiekujące na 16 grzywien rocznego czynszu zabezpieczonego na dobrach królewskich Lelów i Suliborowice w ziemi sieradzkiej⁸⁵. Również w początkach następnego stulecia (1529) uposażenie tego ministerium stanowiły dobra Lelów i przynależne do niego wsie; altarystą był wówczas Erazm (z Krakowa, doktor dekretów)⁸⁶.

Nie potrafimy natomiast bliżej określić czasu sprawienia ołtarza Św. Leonarda (S. Leonardi), ustawionego najprawdopodobniej przy pierwszym filarze (licząc od prezbiterium) północnej nawy bocznej⁸⁷. Wymieniony przez Jana Długosza w *Liber beneficiorum*, istniał zapewne około roku 1460, będąc ufundowanym przez Piotra Graszerą⁸⁸. Pełne wezwanie tego ołtarza brzmiało: ŚŚ. Piotra i Pawła a także Leonarda (S. Petri et Pauli nec non Leonardi), aczkolwiek nazywany był także ołtarzem ŚŚ. Piotra w okowach i Leonarda Wyznawcy (tituli Sanctorum Petri ad Vincula et Leonhardi Confessoris)⁸⁹. W czasach powstawania *Liber beneficiorum* prawo patronatu do tego ołtarza przysługiwało niejkiej Wynkowej, altaria zaś uposażona była na łązni wielickiej⁹⁰. Z kolei w roku 1468 legatu na tenże ołtarz dokonał ksiądz Paweł Wagier z Krakowa, który to zapis powiększyli w roku 1481 Zaufred Bethman i jego żona Urszula (siostra Pawła Wagiera) przeznaczając na uposażenie czynsz z jatki rzeźniczej na Kleparzu⁹¹. Być może jednak, iż uposażenie to wkrótce zanikło, jako że takowego nie odnotowano w *Liber relaxationum* z roku 1529.

⁸² Zob. APkM, vol. 47, fasc. 3, nr 4 B.

⁸³ Zob. LB 2, s. 4.

⁸⁴ Zob. APkM, dypl. nr 77(136). Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 563 (tam też autor wskazuje na fundację II ministerium w roku 1493, uposażonego czynszem 13 grzywien, przez Bartłomieja Russka).

⁸⁵ Zob. APkM, dypl. nr 91(156), 92 (157); por. tamże, vol. 45, fasc. A.

⁸⁶ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 146.

⁸⁷ Zob. E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 145; por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocenia...*, dz. cyt., s. 65. Natomiast Bolesław Kumor (w: *Dzieje...*) tego ołtarza nie wymienia.

⁸⁸ Zob. LB 2, s. 4.

⁸⁹ Zob. *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1526–1529*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1984 (*Źródła do dziejów Wawelu*, t. 11, cz. 1), nr 71.

⁹⁰ Zob. LB 2, s. 4.

⁹¹ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A.

XV - WIECZNE OŁTARZE KAPLICOWE

Nieco inną możliwość pobożnościowo-wotywnych fundacji ołtarzy do kościoła Panny Marii uzyskali mieszczenie krakowscy w 2. ćwierci XV stulecia, w związku z dostawieniem do korpusu nawowego (przed 1435–1446) zewnętrznych kaplic. Co prawda nie do wszystkich fundacji tych kaplicowych ołtarzy zachowały się odnośne dokumenty, niemniej możemy mniemać, iż sprawianie ich następowało mniej więcej równocześnie z ukończeniem prac budowlanych, niejednokrotnie na podstawie tego samego zapisu. Wydaje się także bardzo prawdopodobnym, iż ołtarze te otrzymywały pierwotnie takie wezwania, pod jakimi znane były wówczas kaplice. Dlatego też, uwzględniając czas wznoszenia kaplic w 2. ćwierci XV stulecia, można wskazać kolejnych dziesięć ołtarzy ufundowanych do krakowskiej fary w latach około 1435–1446.

Jako pierwszy sprawiono zapewne jeszcze około roku 1435 ołtarz kaplicowy MB Śnieżnej (Beatissimae Mariae Virginis ad Nives) – w kaplicy fundacji Jadwigi z Kunczów Sebastianowej⁹². Według Jana Długosza, patronem tego ołtarza był Sebastian, mieszczanin krakowski, altarysta zaś czerpał uposażenie z czynszów domów krakowskich (m.in. z domu Stanisława Kotlarza⁹³) i Stradomia. Na stanowisko altarysty I ministerium altarii ku czci MB Śnieżnej mianowany był jeden z wikarych seniorów kościoła Panny Marii; w owym czasie altarystą był Jan z Koprzywnicy⁹⁴. II ministerium przy tym ołtarzu, altarii ku czci Ofiarowania NPM i św. Jana Chrzyciela oraz wszystkich Zastępów Niebieskich, ufundowane przez Stanisława z Piotrkowa, podzakrystiana kościoła Panny Marii, erygowano w roku 1494; uposażenie stanowiło 20 złotych węgierskich z jatek rzeźniczych krakowskich oraz 4 złote węgierskie z żup wielickich⁹⁵. Nieco później też (1502) uposażono ponownie I ministerium altarii ku czci MB Śnieżnej, II zaś ministerium przy tym ołtarzu powiększone zostało zapisem z roku 1514⁹⁶. Natomiast jeszcze przed rokiem 1529 uposażono także III ministerium przy ołtarzu MB Śnieżnej, jako że takowe odnotowano w *Liber retaxationum* z tego roku. III ministerium, którego altarystą był Albert z Łukowa, uposażone wówczas było na domach przy ul. św. Floriana, łaźni zwanej Rogacką oraz Stradomiu. Altarysta II ministerium, którym był w owym czasie Leonard z Krosna, czerpał uposażenie z racji funkcji z żup wielickich; I zaś ministerium, którego altarystą był Marcin z Łańcuta, uposażone było na wsiach: Brzezcie, Dąbrowa i Szarów⁹⁷.

⁹² Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 146; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 65 (autor podaje jednak jako pierwsze źródło odnoszące się do tego ołtarza dokument z roku 1483).

⁹³ Zob. CA Supł.Kr., s. 151–152.

⁹⁴ Zob. LB 2, s. 4. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 539, tabela 77. Według Bolesława Kumora fundatorem uposażenia I ministerium w roku 1467 był niejaki Volgelvend i od niego też kaplica ta zwać się miała Volgelvendów (chodzi oczywiście o Fogelwederów). Tymczasem kaplica ta pierwotnie należała do Kunczów, a Fogelwederowie, konkretnie zaś Stanisław Fogelweder, przejęli ją dopiero w roku 1588.

⁹⁵ Zob. APkM, dypl. 67(125); por. tamże, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 539, tabela 77 (gdzie autor określił altarię jako Oczyszczenia NPM i św. Jana Chrzyciela nie podając roku fundacji uposażenia II ministerium).

⁹⁶ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A.

⁹⁷ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 102, 242–243, 344; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 318–321. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 539, tabela 77 (tam też autor wskazał na uposa-

Mniej więcej w tym samym czasie (około roku – bądź wkrótce po – 1435) ufundowano ołtarz kaplicowy Przemienienia Pańskiego (Transfigurationis Domini) – w kaplicy fundacji Jana Dolnicza⁹⁸. Około połowy XV wieku prawo prezydentury na altarię przy tym ołtarzu posiadali sukcesorzy Sebenwirta i Solwecz Sylwestrowej oraz rajcy krakowscy, altaria zaś, ku czci św. Jana Chrzcziciela, uposażana była przez miasto⁹⁹. Kolejne, II ministerium przy tymże ołtarzu, altarii ku czci Przemienienia Pańskiego, śś. Hieronima, Bernarda, Chryzostoma, Leonarda Wyznawcy, erygowano w roku 1490, na mocy zapisu testamentowego Mikołaja Dobszicza, kanonika kościoła kolegiackiego w Nowym Sączu¹⁰⁰. W roku 1529 było ono jedynym istniejącym (ołtarz odnotowano pod wezwaniem altarii: św. Hieronima), jego zaś altarysta, Jan z Nyssy, czerpał z racji funkcji uposażenie ze wsi Bełże oraz dwóch jatek rzeźniczych w Krakowie¹⁰¹.

Około roku – bądź wkrótce po – 1435 sprawiono też ołtarz poświęcony Męce Pańskiej (Passionis Domini) – w kaplicy fundacji Michała Czirli¹⁰². W roku 1435 rajcy krakowscy potwierdzili bowiem darowiznę czynszu, dokonaną zapisem testamentowym Michała Czirli (1435), pobieraną z cła krakowskiego, na rzecz kaplicy i ołtarza, przy którym I ministerium zostało osobno uposażone rocznym czynszem 5 grzywien¹⁰³. Jednak już w czasach spisywania *Liber beneficiorum* ministerium to zanikło, jako że – jak odnotował Jan Długosz – ołtarz nie miał w owym czasie altarysty, a altaria nie posiadała uposażenia¹⁰⁴; ponowne uposażenie ministerium nastąpiło w roku 1491¹⁰⁵. W roku 1519 rzekł się też prawa do patronatu nad tym ołtarzem – zwanym wówczas 11.000 Męczenników – Stanisław Kamiński, mieszczanin krakowski, oddając go rajcy krakowskiemu Janowi Kislingowi i jego potomkom¹⁰⁶. Z zapisu tego ostatniego erygowano też, na krótko przed rokiem 1529, II ministerium przy ołtarzu Męki Pańskiej, altarii ku czci Miłosierdzia NPM, śś. Jana, Stanisława, Erazma Męczennika¹⁰⁷. Pod tym też wezwa-

zenie III ministerium altarii ku czci Ofiarowania NPM przez niejakiego Kunoczwicza jeszcze przed rokiem 1470).

⁹⁸ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 146–147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 64 (gdzie jednak autor wymienia ołtarz pod wezwaniem altarii: św. Jana Chrzcziciela). Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, s. 538. Bolesław Kumor podaje też, iż kaplica uposażona była przez rodzinę Wottkonów (chodzi oczywiście o Waltków) i w 1491 roku znano ją jako ŚŚ. Aniołów Stółzów. To zaś z pewnością nie odnosi się do kaplicy Przemienienia Pańskiego, podobnie jak podane przez Kumora ministeria przy ołtarzu kaplicowym.

⁹⁹ Zob. LB 2, s. 3–4. Por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 64 (gdzie jednak autor wymienia ołtarz pod wezwaniem św. Jana Chrzcziciela).

¹⁰⁰ Zob. APkM, dypl. nr 59(107); por. tamże, vol. 45, fasc. A.

¹⁰¹ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 329; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 315–317.

¹⁰² Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 65. Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 536. Bolesław Kumor określa jednak kaplicę jako Wottkonów, tymczasem chodzi o Waltków (Kislingów), którzy uposażyli ją w roku 1491.

¹⁰³ Zob. ZDKK 2, nr 342.

¹⁰⁴ Zob. LB 2, s. 3.

¹⁰⁵ Zob. W. Gąsiorowski, *Kościół...*, dz. cyt., s. 17.

¹⁰⁶ Zob. APkM, dypl. nr 94(161).

¹⁰⁷ Zob. CA 2, nr 224, przyp. 2. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 538, tabela 75. Autor jednak – jak się zdaje, ponieważ nie podaje imienia fundatora, a jedynie nazwisko – błędnie łączy uposażenie tego ministerium z ołtarzem Przemienienia Pańskiego w kaplicy fundacji Jana Dolnicza.

niem – Miłosierdzia NPM (Compassionos B.M.V.) – odnotowano w *Liber relaxationum* z roku 1529 ołtarz i uposażenie ministerium czerpane z Bronowic, którego altarystą był „de Fraystath” (Marcin z Wschowy?)¹⁰⁸.

Również w roku 1435 ufundowano ołtarz Zwiastowania NPM (Annuntiatio nis B.M.V.), do kaplicy południowej – fundacji ks. Teodoryka Weinricha¹⁰⁹. Posiadał on uposażenie na wsi Pysdry, nadane na mocy testamentu Teodoryka Weinricha z roku 1449, patronat zaś nad nim fundator przekazał Stanisławowi Polakowi, swojemu przyjacielowi¹¹⁰. Również w czasach Jana Długosza patronat nad I ministerium przy tym ołtarzu, altarii ku czci Zwiastowania NPM i św. Jana Chrzciciela, sprawował Stanisław Polak (bakalarz) i Hieronim (Niemiec z Krakowa); ministerium to, którego altarystą był Mikołaj z Opatowa, uposażone było przez rajców i zabezpieczone na wsi Pysdry¹¹¹. Wkrótce też, w roku 1462, I ministerium ponownie uposażyła Barbara, księżna raciborska¹¹². Zdaje się jednak, iż w niedługim czasie owo uposażenie zanikło, a ponowne ufundowano dopiero w roku 1485 z zapisu Mikołaja Stadnickiego, altarysty przy tym ołtarzu; wtedy też zapewne nadano wezwanie altarii ku czci św. Augustyna¹¹³, na stanowisko zaś altarysty zamianowano Jana z Szebni¹¹⁴. Według zapisu z roku 1529 w *Liber relaxationum*, ołtarz Zwiastowania NPM (który odnotowano pod wezwaniem altarii: św. Augustyna) posiadał ministerium uposażone na wsi Niedźwiedź; altarystą był w owym czasie Mikołaj Kraus¹¹⁵.

Kolejne z ołtarzy sprawiono do północnych kaplic zewnętrznych kościoła Panny Marii. Pierwszym z nich był zapewne ufundowany po 1439 a przed rokiem 1441, przez Małgorzatę, siostrę żony Szwarca (Szworca), wdowę po Mikołaju Slepkoğlu, ołtarz Bożego Ciała (Corporis Domini nostri Jesu Christi)¹¹⁶ – w kaplicy fundacji Jerzego Szwarca¹¹⁷. Już bowiem w roku 1441 papież Feliks V wydał dokument, na mocy którego nadano kaplicy Szwarca odpusty i zezwolono na odbywanie 3 razy w roku procesji z Najświętszym Sakramentem rozpoczynającej się właśnie od ołtarza Bożego Ciała w kaplicy Szwarca¹¹⁸. Rok później nadanie

¹⁰⁸ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 132; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 312–315.

¹⁰⁹ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 146; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 68. Jerzy Rajman wzmiankuje też przy patrocinium św. Jana Chrzciciela wezwanie ołtarza, ufundowanego przez Teodora Weinricha: Wszechmogącego Boga, N. Panny Marii, Aniołów, Św. Jana Chrzciciela i innych świętych – zob. tamże, s. 64.

¹¹⁰ Zob. KDK 2, nr 432.

¹¹¹ Zob. LB 2, s. 3.

¹¹² Zob. KDK 2, nr 455. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 536. Bolesław Kumor jednak łączy błędnie uposażenie altarii przez księżną raciborską Barbarę z altarią przy ołtarzu Męki Pańskiej w kaplicy fundacji Michała Czieli.

¹¹³ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A.

¹¹⁴ Zob. KDK 2, nr 476.

¹¹⁵ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 55; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 308–310.

¹¹⁶ Zob. CA 1, nr 341.

¹¹⁷ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 63. Natomiast według Bolesława Kumora kaplica ta wspomniana jest już w roku 1438 w suplicie króla Władysława Jagiełły do papieża Marcina V – zob. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 555. Niestety, autor ten nie powołuje się na żadne źródło, stąd też nie wiadomo, o jaką suplikę chodzi i czy faktycznie znajduje się tam jakowaś wzmianka na temat owej kaplicy.

¹¹⁸ Zob. KDK 2, nr 423; por. ZDKK 2, nr 437.

papieskie potwierdził biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki¹¹⁹, kolejny zaś akt nadający odpusty wystawił w tym też jeszcze roku (1442) legat rzymski kardynał Julian¹²⁰. Według zapisu Jana Długosza w *Liber beneficiorum*, prawo prezenty na I ministerium (w kaplicy nazwanej przez niego: Narodzenia NPM) należało do Thocholowskiej z siostrą oraz rajców krakowskich; altaria uposażona była na wsi Bronowice¹²¹. Zapewne z prezenty patronów ołtarza w roku 1491 altarystą I ministerium został Mikołaj syn Krystyna z Lublina¹²². Natomiast II ministerium ołtarza Bożego Ciała, altarii ku czci św. Erazma, ufundowane zostało w roku 1479 przez Erazma Kreydlara i jego siostrę Barbarę Waltek; erygowano je siedem lat później (1486)¹²³. Prawdopodobnie to właśnie z ich wyboru w roku 1491 altarystą II ministerium został Jan Kreydlar¹²⁴. W roku zaś 1529, w *Liber retaxationum*, odnotowano uposażenie II ministerium, którego altarystą był wówczas doktor dekretów Bork (Borek Stanisław z Krakowa), czerpiący uposażenie z racji funkcji z dóbr Bronowice; I ministerium uposażone było na starym cle krakowskim, altarystą zaś był bliżej nieznany doktor dekretów¹²⁵.

Wkrótce też, około roku 1441, ufundowano ołtarz kaplicowy ku czci Św. Trójcy (S. Trinitatis), którego pełne wezwanie brzmiało: Św. Trójcy i Nawiedzenia Błogosławionej i Niepokalanej Marii (Sanctissime Trinitatis et Visitationis Beatissime et Intemerate Virginis Marie) – w kaplicy fundacji Marka Noldenfessera¹²⁶. Około roku 1460 prawo prezenty altarysty na I ministerium tego ołtarza, altarii ku czci św. Trójcy i św. Marka Ewangelisty, posiadał Mikołaj Czeskyendorff, notariusz krakowski; altarystą był wówczas niejaki magister Jan, czerpiący z racji funkcji uposażenie z czynszów z domów krakowskich¹²⁷. II ministerium altarii ku czci św. Benedykta przy ołtarzu Św. Trójcy i Nawiedzenia NPM zostało uposażone w roku 1474 z zapisu Pawła Gertlara czynszem zabezpieczonym na wadze większej krakowskiej; jego erygowanie nastąpiło w roku 1489, patronat zaś nad nim sprawowała rodzina Gehanów¹²⁸. Wkrótce jednak ono zanikło, a na jego miejsce przeniesiono dla altarysty II ministerium uposażenie z ołtarza Zwiastowania NPM, fundacji Piotra z Pyzdr¹²⁹. Rok później (1519) jednak Jakub Kyellar, pleban w Starym Korczynie, ponownie uposażył II ministerium w kaplicy

¹¹⁹ Zob. APkM, vol. 1, fasc. 1 [druk: KDK 2, nr 426]; por. ZDKK 2, nr 437.

¹²⁰ Zob. KDK 2, nr 427. W tymże też roku (1442) uposażenie I ministerium altarii ku czci św. Erazma, miał ufundować Jerzy Szworc – zob. AKMKr, *Acta...*, p. 99r; por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 555, tabela 92.

¹²¹ Zob. LB 2, s. 5.

¹²² Zob. M. Friedberg, *Założenie...*, dz. cyt., s. 28, przyp. 1.

¹²³ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A; tamże, vol. 60, fasc. 183, nr 3. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 555, tabela 92 (gdzie autor datuje fundację uposażenia II ministerium altarii ku czci Wniebowzięcia NPM, św. Hieronima, św. Piotra, przez Barbarę Kredma na rok 1443).

¹²⁴ Zob. M. Friedberg, *Założenie...*, dz. cyt., s. 28, przyp. 1.

¹²⁵ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 227, 270; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 354–356.

¹²⁶ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patronie...*, dz. cyt., s. 67. Tam również Jerzy Rajman wspomina o kaplicy Św. Trójcy zwanej kaplicą Waltdorffa – to jednak odnosi się do kaplicy Ducha Św., która rzeczywiście w roku 1478 zwana była Św. Trójcy. Natomiast Bolesław Kumor podaje, iż kaplica ta została wybudowana przed rokiem 1470 – zob. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 552.

¹²⁷ Zob. LB 2, s. 5.

¹²⁸ Zob. APkM, dypl. nr 56(99), 57(101); por. tamże, vol. 45, fasc. A.

¹²⁹ Zob. tamże, dypl. nr 31(60), XVII-wieczny dopisek na dokumencie *in dorso*.

Św. Marka przeznaczając na nie 8 grzywien rocznego czynszu zabezpieczonego na żupach wielickich¹³⁰. Wkrótce też (1521) o obsadę tego misterium, po śmierci altarysty Jana z Olkusza, wszczęto spór, rozstrzygnięty przez Mikołaja Bedleńskiego¹³¹. Natomiast jeszcze przed rokiem 1521 uposażono przy ołtarzu Św. Trójcy III już ministerium altarii ku czci Św. Trójcy i św. Marka, z fundacji Jerzego Turzo¹³². Odnotowano je też w *Liber retaxationum* z roku 1529, w której wymieniono jako altarystę Stanisława z Krakowa czerpiącego z racji funkcji uposażenie ze Spytkowic (k. Wadowic) i Bachowic. II ministerium uposażone było na Gierałtowicach, altarystą zaś był Jan ze Skalbimierza. Natomiast altarystą I ministerium był Erazm z Krakowa, czerpiący z racji funkcji uposażenie z żup wielickich i czynszów krakowskich¹³³.

Kolejny ołtarz kaplicowy ufundowano około roku 1443 ku czci św. Michała (S. Michaelis) – w kaplicy fundacji Jana Baomgarta¹³⁴. Według zapisu Jana Długosza w *Liber beneficiorum*, ołtarz ten w owym czasie nie miał właściciela, lecz kuśnierze mieli tam swojego kleryka, którego uposażali¹³⁵. Altaria nie była również uposażona w roku 1529, jako że nie odnotowano takowego w *Liber retaxationum* z tegoż roku¹³⁶.

Ostatni z kaplicowych ołtarzy sprawiono w roku 1445 ku czci Wszechmogącego Boga i Narodzenia NPM (Omnipotentis Dei et Nativitatis eius Genitricis Virginis Marie) – w kaplicy fundacji ks. Stefana Leipingera¹³⁷. W tym bowiem roku (1445) rajcy krakowscy zezwolili na zapis na ołtarz rocznego czynszu 18 grzywien zabezpieczonego na domu kuśnierzy, dokonany przez Stefana Leipingera; w tej też sprawie zwrócił się fundator rok później (1446) do biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego prosząc o zatwierdzenie¹³⁸. Oleśnicki potwierdził zapis I ministerium altarii ku czci Ducha Św. i Narodzenia NPM, Nawrócenia św. Pawła, Łukasza i Wszystkich Świętych jeszcze w roku 1446, transsumując poprzednie dokumenty¹³⁹. Natomiast w czasach spisywania *Liber beneficiorum* pa-

¹³⁰ Zob. tamże, dypl. nr 81(116), 94(160); por. tamże, vol. 45, fasc. A.

¹³¹ Zob. tamże, dypl. nr 95(163, 164), 96(165).

¹³² Zob. W. Gąsiorowski, *Kościół...*, s. 44. Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, s. 552, tabela 90. Bolesław Kumor wzmiankuje jednak to uposażenie jako I ministerium, uposażenie zaś III ministerium altarii Św. Trójcy i św. Marcina, datuje na rok 1522.

¹³³ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 138, 146, 158; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 348–350.

¹³⁴ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 65. Jerzy Rajman stwierdza też, iż kaplica ta zwana była kaplicą Langmichela. Langmichelem zwany był jednak Michał Czirla, fundator kaplicy Męki Pańskiej. Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 554. Bolesław Kumor jednak nie podaje uposażeń ministeriów, zaznaczając tylko, iż w kaplicy znajdowały się dwa ołtarze: NPM i Św. Michała. Kiedy jednak je ufundowano, szczególnie zaś ołtarz NPM, o którym brak innych informacji – autor bliżej nie określa.

¹³⁵ Zob. LB 2, s. 5.

¹³⁶ W roku 1599 ołtarz ten należał już do *Bractwa Kuśnierzy* przy kościele Panny Marii – zob. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 365–367.

¹³⁷ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 147; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 65 (gdzie autor wskazuje na pierwsze źródło odnoszące się do tego ołtarza na dokument z roku 1446).

¹³⁸ Zob. APKM, dypl. nr 31(61) [druk: KDK 2, nr 546], 31(62) [druk: ZDKK 2, nr 487].

¹³⁹ Zob. tamże, dypl. nr 32(63) [druk: ZDKK 2, nr 489]. Por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 63; zob. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 551, tabela 88 (tam też wzmiankuje wezwanie altarii tylko jako Narodzenia NPM).

tronat nad tym ministerium sprawowali rajcy krakowscy, którzy również uposażali altarię i mianowali na stanowisko altarysty jednego z wikarych seniorów kościoła Panny Marii; z ich zapewne prezenty altarystą był w owym czasie bakałarz z Tarnowa¹⁴⁰. Wkrótce jednak kaplica ta (1473) – nosząca wówczas wezwanie Św. Trójcy – przeszła w patronat Marcina Bełże¹⁴¹, a w roku 1491 uposażono przy istniejącym w niej ołtarzu II ministerium altarii ku czci Ducha Św.¹⁴² W roku 1498 oddali też rajcy krakowscy stanowisko altarysty, po śmierci Krystiana z Tarnowa, Pawłowi „de Bogsthad”¹⁴³. II ministerium przy tymże ołtarzu, altarii ku czci Ducha Św., Nawrócenia św. Pawła i Łukasza Ewangelisty, uposażono rocznym czynszem 12 grzywien zabezpieczonym na postrzygalni miejskiej, dopiero w roku 1491, z zapisu księdza Jana Schepera i jego siostry Doroty, żony Eustachego Scholcza (Schulcza)¹⁴⁴. Być może, iż na to właśnie ministerium zamianowali rajcy krakowscy w roku 1505, po śmierci Grzegorza z Poznania, Jana, wikarego kościoła Panny Marii¹⁴⁵. W roku 1511 Jan Heydecke, archiprezbiter kościoła Panny Marii, ufundował też przy ołtarzu w kaplicy zwanej Ducha Św. altarię dla kaznodziei niemieckiego, uposażoną czynszem rocznym 40 (!) grzywien, zabezpieczonym na wadze większej i topni¹⁴⁶. W tym samym roku (1511) zmienił się jednak właściciel kaplicy, którą otrzymał od rady miejskiej – wyprocesowawszy ją do Bełzów – Jan Boner; dwa lata później Boner otrzymał potwierdzenie od papieża Leona X nabycia do kaplicy wszelkich praw¹⁴⁷. Cztery lata później (1515) nadano też dla tej kaplicy, zwanej niegdyś Ducha Św., a obecnie ŚŚ. Janów Chrzcziciela i Ewangelisty – z nowym ołtarzem (ok. 1516) ku czci owych świętych, fundacji Jana Bonera – odpusty, dla tych, którzy złożą datki na jej odnowienie¹⁴⁸; nadanie odpustów powtórzył papież Leon X w roku 1519¹⁴⁹. Natomiast jeszcze przed rokiem 1529 uposażono III ministerium altarii ku czci św. Stefana i Pawła przy istniejącym w kaplicy ołtarzu ŚŚ. Jana Chrzcziciela i Ewangelisty¹⁵⁰. W tymże też roku w *Liber retaxationum* zapisano, iż I ministerium uposażone było na domu kuśnierskim (rodziny Tenczerów), altarystą zaś był (od 1528) Mateusz z Biecza¹⁵¹. II ministerium, którego altarystą był Jakub z Frankfurtu, uposażał wójt z Linicy; natomiast altarysta III ministerium altarii śś. Jana Chrzcziciela i Tomasza Apostoła,

¹⁴⁰ Zob. LB 2, s. 4.

¹⁴¹ Zob. CA 1, nr 617.

¹⁴² Zob. APkM, dypl. nr 61(113), 62(114).

¹⁴³ Zob. tamże, dypl. nr 72(130).

¹⁴⁴ Zob. KDK 2, nr 602; APkM, dypl. nr 61(113), 62(114); por. tamże, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 551, tabela 88 (gdzie autor upatruje fundatora uposażenia II ministerium altarii śś. Stefana i Pawła w osobie księdza Szepte, przed rokiem 1529).

¹⁴⁵ Zob. APkM, dypl. nr 81(140).

¹⁴⁶ Zob. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 383; por. E. Długopolski, *Wstęp...*, dz. cyt., s. 16–17.

¹⁴⁷ Zob. APkM, dypl. nr 85(147).

¹⁴⁸ Zob. *Vetera Monumenta Poloniae Lithuaniae et Vaticana*, t. 2, wyd. A. Theiner, Romae 1861, nr 384.

¹⁴⁹ Zob. tamże, nr 410.

¹⁵⁰ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 551, tabela 88. Bolesław Kumor wymienia jednak jako fundatora uposażenia III ministerium mieszczanina Hieronima Powodowskiego, podając dwie daty fundacji: 1476 i 1596 rok. Tymczasem ów mieszczanin był księdzem i to archiprezbiterem mariackim w latach 1585–1613.

¹⁵¹ Zob. APkM, dypl. 101(175).

doktor dekretów Erazm z Krakowa, czerpał uposażenie z racji funkcji z sześciu jatek rzeźniczych i jednej piekarni¹⁵².

FUNDACJE OŁTARZY W 2. POŁOWIE XV WIEKU

Jak zatem możemy wnioskować z przedstawionego powyżej stanu wyposażenia wnętrza kościoła Panny Marii w ołtarze, dzięki indywidualnym pobożnościowo-wotywnym zapisom, już w 1. połowie XV stulecia wnętrze świątyni otrzymało swój zasadniczy wystrój. Wobec tak bogatego wyposażenia skromnym musiał się jednak wydawać istniejący od około roku 1365 ołtarz główny, tym bardziej, iż uległ on w pewnym stopniu zniszczeniu, gdy „runęło” sklepienie prezbiterium (1442). Dlatego też, w 2. połowie XV wieku, mieszczaństwo krakowskie podjęło wspólny wysiłek sprawienia nowego ołtarza głównego, który dorównywałby innym, znajdującym się w kościołach krakowskich.

Jeszcze w trakcie trwania prac przygotowawczych nad ołtarzem głównym ustawiono przy tym samym środkowym filarze południowej nawy co ołtarz Św. Marii Magdaleny w świątyni Panny Marii kolejny ołtarz boczny. Ufundował go około roku 1475 Stanisław Lang, rajca krakowski, pod wezwaniem Męki Pańskiej i Bożej Rodzicielki, a także Św. Anny (Passionis Domini et Deipare V. M. nunc S. Annae)¹⁵³; ołtarz ten, zwany także ołtarzem „Góry Oliwnej”, erygowany został w roku 1480¹⁵⁴. I ministerium przy ołtarzu Męki Pańskiej, altarii pod tym samym wezwaniem co ołtarz, uposażono w roku 1480 na wsi Prądnik¹⁵⁵. Natomiast w roku 1516 zapisu na tenże ołtarz dokonał Adam Szwarz poprzez rajców krakowskich Kaspra Behema i Pawła Kaufmana, wykonawców jego testamentu; na tej podstawie uposażono I ministerium czynszem rocznym 9 grzywien zabezpieczonym na dobrach Nagórzany, Działoszyce i Wielgasy¹⁵⁶. W roku zaś 1529, według *Liber retaxationum*, altarysta tegoż ministerium, którym był doktor dekretów Filip Hacr z Krakowa, czerpał uposażenie z racji funkcji z żup bocheńskich i wielickich¹⁵⁷.

Największym jednak przedsięwzięciem, związanym ze zmianą wyposażenia wnętrza w 2. połowie XV stulecia, było sprawienie nowego ołtarza głównego.

¹⁵² Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 127, 132, 205; zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 343–347.

¹⁵³ Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 157; por. J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 201. Zob. też: B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 543. Bolesław Kumor łączy jednak dwa ołtarze: Św. Marii Magdaleny i Męki Pańskiej w jeden, podając jego fundację na przed rokiem 1470 i umiejscawiając go „w środku kościoła, przy drugiej kolumnie w ogrodzie”. Na innym też miejscu wymienia jeszcze inny ołtarz Męki Pańskiej, ustawiony – według niego – przy kolumnie w środku kościoła – zob. tamże, s. 544. Właściwy ołtarz Męki Pańskiej znajdował się jednak przy środkowym (nawy południowej) filarze kościoła, tam gdzie ołtarz św. Marii Magdaleny.

¹⁵⁴ Zob. APkM, vol. 45, fasc. A.

¹⁵⁵ Zob. tamże, vol. 55, fasc. 123, nr 2. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 544, tabela 82 (gdzie autor podaje, iż fundatorem uposażenia I ministerium altarii śś. Anny i Jakuba był Jan Borg i wymienia dwie daty fundacji 1480 i 1590 rok).

¹⁵⁶ Zob. APkM, dypl. nr 89(153, 154), 90(155).

¹⁵⁷ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 193; zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 332–335.

Kiedy bowiem w roku 1442 uległo znacznemu zniszczeniu sklepienie prezbiterium świątyni, a tym samym uległ również uszkodzeniu znajdujący się tam ołtarz Wniebowzięcia NPM (fundacji Mikołaja Wierzyńka Młodszego; ok. 1365), miasto zawarło umowę na odbudowę sklepienia z mistrzem Czipserem z Kazimierza. W zleceniu pracy była jednak mowa nie tylko o zasklepieniu na nowo chóru, ale także o tym, aby „altare summum adaptare debet inversione lapidis magni marmorei et quibusque reformationibus oportunis”¹⁵⁸. Pracę swą w odniesieniu do naprawy ołtarza głównego zapewne Czipser wykonał, chociaż nie wiemy, w jakim stopniu była ona konieczna, a w związku z tym, jak wielkim uszkodzeniom uległ ołtarz główny w roku 1442. Niemniej, pomimo zapewne doprowadzenia XIV-wiecznego ołtarza do odpowiedniego stanu, pojawił się zamiar sprawienia do świątyni Panny Marii nowego ołtarza głównego, który odpowiadałby wymogom czasów.

Nie znamy co prawda nazwiska głównego inicjatora pracy nad nowym ołtarzem mariackim oraz motywu powierzenia jego wykonania snycerzowi Witowi Stwoszowi, aczkolwiek myśl o wystawieniu takowego w krakowskiej farze pojawiła się zapewne jeszcze przed rokiem 1473; od tego czasu pojawiają się bowiem na ten cel zapisane w dokumentach źródłowych legaty¹⁵⁹. Pięć lat później (1477), przybyłemu do Krakowa z Norymbergi mistrzowi Witowi Stwoszowi powierzono wykonanie głównego ołtarza do kościoła Panny Marii; według aktu erekcyjnego prace trwały 12 lat (1477–1489)¹⁶⁰. Dla spraw związanych ze wznoszeniem ołtarza rada miejska zamianowała – jak wynika z aktu erekcyjnego ołtarza – specjalnych prowizorów, którzy sprawowali pieczę nad prowadzonymi pracami, a także m.in. odbierali (przynajmniej częściowo) przekazywane na ten cel należności¹⁶¹. W ten sposób rada miejska sprawowała rolę kierowniczą w pracach nad ołtarzem, finansowy zaś jej udział (koszt robót wyniósł 2808 florenów), odnotowano we wspomnianym dokumencie jako: „tamen de praetorio aut aerario publico nihil datum est”¹⁶². Wykonanie ołtarza sfinansowane zatem zostało zarówno ze zwyczajnych składek i ofiar wiernych (być może, że i od mieszkańców przynależnych

¹⁵⁸ CA 1, nr 377, s. 120.

¹⁵⁹ Zapewne jednymi z pierwszych ofiarodawców na budowę nowego ołtarza byli w roku 1473: ławnik krakowski Maciej Opoczko (zob. tamże, nr 614) oraz Stanisław Fiszberg (zob. A. Grabowski, *Kraków i jego okolice*, Kraków 1866⁴, s. 365). Trzy lata później (1476), odnotowano też dar Doroty Schusterin (Świeczniczanki) (zob. Archiwum Akt Dawnych miasta Krakowa, rkps 772, s. 120, cyt. za: M. Friedberg, *Ołtarz krakowski Wita Stwosza. Studium archiwalne*, „Przegląd Zachodni” 8/8:1952 [nadbítka], s. 21).

¹⁶⁰ Tekst aktu erekcyjnego ołtarza nie zachował się w oryginale, lecz w trzech przekazach późniejszych – zob. APKM, vol. 7, fasc. 6; Biblioteka Jagiellońska, rkps nr 107, s. 62; por. CA 1, nr 1028.

¹⁶¹ W skład pierwszego komitetu wchodził: dwaj radni – Mikołaj Kreidler i Piotr Lang, oraz notariusz miejski – Krzysztof Rebencz z Malborka. Po śmierci członków tego komitetu powołano kolejnych dwóch radnych – Jana Kletnera i Jana Turzo, nowego notariusza miejskiego – Jana Heydeka, oraz przedstawiciela szerszych warstw mieszczaństwa – szklarza Jakuba Glasera. W zapisach ofiar na rzecz ołtarza występują również, jako prowizorowie i członkowie rady: Seweryn Bethman i Jan Schultis. Zob. CA 1, nr 1028.

¹⁶² Tamże. Co prawda, ewentualne udzielenie poparcia finansowego przez miasto mogło wchodzić w grę, jednak brak na ten temat potwierdzenia źródłowego, jako że z 2. połowy XV wieku zachowała się tylko jedna księga rachunkowa (z 1487), a tam nie zanotowano żadnego wydatku na ołtarz mariacki.

do kościoła Panny Marii – Bronowic), jak i legatów¹⁶³. Był więc główny ołtarz krakowskiej fary, z główną sceną przedstawiającą Zaśnięcie NPM¹⁶⁴, od strony finansowej, dziełem zbiorowego wysiłku mieszczan krakowskich. Jako uposażenie dla altarystów nowego ołtarza utrzymano wcześniejsze¹⁶⁵, które odnotowano również w *Liber retaxationum* z roku 1529. W owym czasie altarystą I ministerium, nad którym sprawował patronat niejaki Leonard, był Jan z Lublina czerpiący uposażenie z racji funkcji z żup wielickich i czynszu z domu przy ul. Mikołajskiej; II ministerium, nad którym patronat sprawował Stanisław z Pacanowa, uposażone było na cle krakowskim¹⁶⁶.

Jeszcze w trakcie trwania prac nad ołtarzem głównym, przed rokiem 1483, wykonano też drugi ołtarz do kaplicy Św. Aleksego. Pod tym bowiem rokiem odnajdujemy w dokumentach wzmiankę o konieczności odnowienia zniszczonej kaplicy i zapisie na ten cel Jana Turzo; on także uposażył sumą 800 złotych węgierskich w złocie ołtarz fundowany przez Urszulę, żonę Jana Beme¹⁶⁷. Był to ołtarz Wniebowzięcia NPM (Assumptionis B.M.V.), którego altarysta w roku 1529 posiadał własne uposażenie czerpane z piekarni oraz włości Czarnej Wsi pod miastem¹⁶⁸.

Wkrótce po ukończeniu ołtarza głównego w źródłach odnotowano również wykonanie (z początkiem lat dziewięćdziesiątych XV wieku) do kościoła Panny Marii przez Wita Stwosza dwóch nastaw ołtarzowych. W latach około 1492–1496 wykonał on do ołtarza Św. Krzyża rzeźbę Chrystusa Ukrzyżowanego, na sprawienie której fundację przeznaczył mincerz królewski Henryk Slacker¹⁶⁹. Natomiast

¹⁶³ W źródłach zanotowano, przeznaczonych na ołtarz główny do kościoła Panny Marii, dwadzieścia pięć zapisów (w tym dwa sprzed rozpoczęcia prac) wciągniętych do ksiąg: testamentów, radzieckiej oraz (zaginionej) ławniczej, a nadto jeden zapis wskazany przez akt erekcyjny; wśród nich tylko dziesięć stanowi zapisy testamentowe na ołtarz, a i to razem z ofiarami na inne kościoły. Odnośnych datków dokonali: w roku 1478 – mieszczanin krakowski Jan Stano; 1479 – solarz Maciej Muskała, Piotr Lang; 1480 – Jerzy Lang i Jan Krupka, kotlarz Piotr Kopersmistrz; 1482 – Wilhelm, Zuzanna Beck, Elżbieta Wilhelkowa; 1483 – Weronika, żona Jakuba Tale, Piotr Scheptcz (Schepcz), Anna Glejwic, Antoni Avecci z Florencji; 1484 – Bartosz Reich, Franciszek Gliwicz; 1485 – aptekarz Paweł, Jan Gobil; 1486 – Wawrzyniec Gobil, Anna, żona Szymona kapelusznika; 1487 – Katarzyna płatnerka; 1488 – Barbara, wdowa po Kasprze Roth, Małgorzata Szelwowa, Jan Korbel, Anna Bartosz ze swoją siostrą Martą Aptekarką; 1489 – Urszula Eustachiuszowa, kuśnierz Lazarus. Zob. E. Piwowarczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 152, przyp. 82.

¹⁶⁴ Nadal jednak ołtarz ten nazywany był ołtarzem Wniebowzięcia NPM i pod takim wzwaniem zapisywano go w dokumentach.

¹⁶⁵ Zob. E. Piwowarczyk, *Fundacje...*, dz. cyt., s. 203–204.

¹⁶⁶ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 212, 240; zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A; por. *Wizytacje...*, s. 289. Por. B. Kumor, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 538, tabela 75. Bolesław Kumor jednak błędnie łączy uposażenie tego I ministerium – przez niejakiego Leonarda, mieszczanina krakowskiego z roku 1505 – z ołtarzem Przemienienia Pańskiego w kaplicy fundacji Jana Dolnicza.

¹⁶⁷ Zob. CA 1, nr 860.

¹⁶⁸ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 255; zob. też: APkM, vol. 45, fasc. A.

¹⁶⁹ Zob. CA 2, nr 74. Możliwe jest, iż ów Krucyfiks wypełnił tylko środkową kwatere tryptyku, boczne zaś zostały wykonane z innych fundacji. W roku 1492 doszło bowiem do sporu pomiędzy altarystą kościoła Panny Marii Jakubem Walendorfem a snycerzem Witem Stwoszem w związku z zapłatą za wykonanie „nonnullas imagines super tabulam altaris”, za które Stwosz miał otrzymać 28 florenów węgierskich – zob. CA 1, nr 1108, 1109, 1115, 1163. W świetle za-

drugą z nastaw, wykonaną na zlecenie rajców miejskich, ustawiono „przed stallami radzieckimi” – była to nowa nastawa dla ołtarza ŚŚ. Szymona i Judy Apostołów (ok. 1495)¹⁷⁰.

Mniej więcej w tym też czasie, około roku 1493, z fundacji Emerama Salomona sprawiono ostatni z XV-wiecznych ołtarzy do kościoła Panny Marii – ołtarz ku czci Św. Trójcy (ŚŚ. Trinitatis), dostawiony do środkowego filaru nawy północnej, gdzie stał już ołtarz Trzech Króli¹⁷¹. Przed rokiem 1509 legatu na I ministerium tego ołtarza, altarii ku czci św. Jana Jałmużnika – w pełnym brzmieniu: Św. Trójcy, śś. Jana Jałmużnika i Emerama – dokonał Mikołaj Emeram Salomon (zm. 1509)¹⁷². Odnotowano go również w *Liber retaxationum* z roku 1529, gdzie zapisano, iż ministerium uposażone było na wsiach: Dobrków, Karkosz, Labuszany [Łabuzie] i Mokrzech, altarystą zaś był w owym czasie magister Wolfgang¹⁷³.

* * *

Wskazane powyżej ołtarze były ostatnimi, jakie – w świetle zachowanych dokumentów źródłowych – ufundowano w XV stuleciu do wnętrza świątyni Panny Marii. Sprawienie też do krakowskiej fary nowego ołtarza głównego świadczyło poniekąd o randze, jaką z końcem tego stulecia osiągnęła świątynia. Nie podlega bowiem wątpliwości specjalna troska o bazylikę społeczności mieszczańskiej Krakowa, której ofiarność najdobitniej uwidoczniła się w przypadku fundacji ołtarzy i uposażania przy altariach ministeriów. Niewątpliwie najwspanialszym z XV-wiecznych ołtarzy – będącym jednocześnie wyrazem wspólnej troski mieszczan o wystrój świątyni – był ołtarz główny Wniebowzięcia NPM (1477–1489), wykonany przez Wita Stwosza (wcześniej: Matki Bożej, ok. 1222; Wniebowzięcia NPM, 1365). Kolejne ołtarze umieszczono we wnętrzu korpusu nawowego: przy tarczy po stronie północnej – Zwiastowania NPM (ok. 1433); zamknięciu południowej nawy bocznej – Św. Krzyża (przed 1439; nowa nastawa ok. 1492); przy środkowych filarach nawy północnej – Św. Leonarda (ok. 1460), Św. Trójcy

chowanych źródeł byłaby to jednak zbyt mała kwota, jak za wykonanie całej nastawy (por. przyp. 170), dlatego też można domniemywać o wykonaniu na zlecenie Walendorfa tylko jednej z bocznych kwater tryptyku.

¹⁷⁰ Odnośnie do tej nastawy ołtarzowej odnotowano w roku 1495 zapłatę w wysokości 150 florenów węgierskich do uiszczenia w ciągu dwóch lat, którą – jak wynika z noty – rajcy zapłacili – zob. tamże, nr 1204.

¹⁷¹ Zob. CA I, nr 1057, 1136, 1139. Zob. też: E. P i w o w a r c z y k, *Dzieje...*, s. 158; por. J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia...*, dz. cyt., s. 64 (gdzie autor odnotował ołtarz pod wezwaniem altarii I ministerium: św. Jana Jałmużnika). Zob. też: B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 545. Bolesław Kumor jednak nie wymienia ołtarza Św. Trójcy, lecz znajdujący się na jego miejscu późniejszy ołtarz Św. Józefa Oblubieńca NPM, przypisując mu również wcześniejsze ministeria.

¹⁷² Zob. *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu 1501–1515*, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1965 (Źródła do dziejów Wawelu, t. 4), s. XI, przyp. 2. Por. B. K u m o r, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 545, tabela 83 (tam też autor wymienia jako fundatora uposażenia I ministerium przed rokiem 1515 – Piotra Salomona; wskazuje również na uposażenie II ministerium, legowane w roku 1528 sumptem Imbrama [Emerama] z Krakowa).

¹⁷³ Zob. *Księga dochodów...*, dz. cyt., s. 348; por. *Wizytacje...*, dz. cyt., s. 336, 382–383, 384–385.

(ok. 1493; drugi: Trzech Króli, przed 1400), ŚŚ. Szymona i Judy Apostołów (przed 1425; nowa nastawa ok. 1495); przy środkowych filarach nawy południowej – Wniebowzięcia NPM (przed 1443), Św. Marii Magdaleny (przed 1419) oraz Męki Pańskiej (ok. 1475), Św. Anny (ok. 1433). Następne ołtarze ufundowano do naw bocznych, ustawiając je pomiędzy wejściami do dobudowanych do korpusu nawowego kaplic i krucht: po stronie północnej – Św. Agnieszki (przed 1440), Św. Benedykta (przed 1419); po stronie południowej – Nawiedzenia NPM (1432), Św. Tomasza (przed 1430). Kolejne zaś ozdabiały wnętrza tychże kaplic: Matki Bożej Śnieżnej (ok. 1435), Przemienienia Pańskiego (ok. 1435), Męki Pańskiej (ok. 1435), Zwiastowania NPM (1435), Bożego Ciała (ok. 1439–1441), Św. Trójcy (ok. 1441), Św. Michała (ok. 1443), Wszechmogącego Boga i Narodzenia NPM (1445). Nowe ołtarze sprawiono też do kaplic wieżowych: w przyziemiu wieży południowej – Wniebowzięcia NPM (ok. 1483; drugi: Św. Aleksego, przed 1383); w przyziemiu wieży północnej – Św. Stanisława (przed 1423; wcześniej: ŚŚ. Jana Chrzciciela i Zygmunta Króla, przed 1383); w kaplicy Bractwa Wniebowzięcia NPM – Wniebowzięcia NPM (przed 1446; wcześniej: Wszechmogącego Boga i Nawiedzenia NPM, ok. 1395).

Z końcem XV stulecia mieszczanie krakowscy mogli już zatem uczestniczyć w sprawowanych przy ołtarzu głównym lub przy trzydziestu dwóch (11 z nich ufundowano jeszcze w XIV stuleciu, 21 zaś w XV wieku) ołtarzach bocznych bądź kaplicowych nabożeństwach. Ołtarze te pochodziły z pobożnościowo-wotywnych fundacji mieszczan krakowskich, którzy też swoimi legatami utrzymywali stare i tworzyli nowe altarie oraz uposażali już istniejące i fundowali nowe ministeria.

Funding of 15th Century Altars in St. Mary's Church in Cracow and Providing for their Upkeep till 1529 Summary

The altars described in the article were the last – according to the preserved records – to be funded in the 15th century inside St. Mary's Church. Procuring a new main altar for the church in Cracow testified, as it were, to the standing that this church gained at the end of the century. There is no doubt whatsoever that Cracow burghers treated the basilica with exceptional care manifested through their generosity when it came to funding altars and providing for ministers at the altars. Unquestionably, the most magnificent of all 15th century altars – and one that was at the same time an expression of care of all burghers for the interior decoration of the church – was the main altar of the Assumption of the Virgin Mary (1477–1489), made by Wit Stwosz.

At the end of the 15th century Cracow burghers were able to participate in services held at the main altar or any of the 32 side altars (11 of which were funded in the 14th and 21 in the 15th century) or in services in chapels. The altars were religious or votive offerings by Cracow burghers, who provided for the old and made new provisions in their legacies as well as maintained the existing ones and made provisions for new ministers.